خوێندنەوەیەك بۆ تێکستی(گۆرانی)ی (لەتیف هەڵمەت) بەپێی میتۆدی ڕەخنەی بونیادگەری

Reading of Latif Halmats poem(gorany) according to the method of structural criticism

قراءة قصيدة(گۆرانی)ل(لطيف هەڵمەت) وفق منهج النقد البنيوي

ڕێباز محمد أمين[1]، هاوكار قادر رسوڵ[2]، كوێستان عەلی حمەكريم[3]
[1,2] بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی ڕاپەڕین، شاری ڕانیە، هەرێمی کوردستان، عێراق
[3] سەرۆکایەتی زانکۆی هەڵەبجە، شاری هەڵەبجە، هەرێمی کوردستان، عێراق
Corresponding author's e-mail: rebazm.amin@uor.edu.krd

پوختە

بونیادگەری لەبواری ئەدەبدا یەكێكە لەو میتۆدە ڕەخنەییانەی كە بۆ شیكاری دەق ئەدەبی كەڵكی لێوەردەگیرێت و دەق ئەدەبی پێ شیدەكرێتەوە، ئەو میتۆدە وایدەبینێ كە دەق خاوەنی قەوارەیەكی داخراوو سەربەخۆیە و پێویستە بەشێوەی سەربەخۆیی مامەڵەی لەگەڵدا بكرێت. لە سێگۆشەی ئەدەبیاتدا(نوسەر، دەق، خوێنەر) گرنگی بە دەق دەدات، لەژێر كاریگەری بۆچوونە زمانەوانییەكانی(فردیناند دی سوسێر)دا سەریهەڵداوە، واتە دەق دەكات بە چەق(سەنتەر) بۆ خوێندنەوەو لێكۆڵینەوە، ژیان و ژینگەی نوسەر پشتگوێ دەخات، واتە لە شیكردنەوەی بونیاگەریانەی دەق ئەدەبیدا، ڕەهەندە دەرەكییەكان نادیدە دەگیرێن، ئەمەش بەپێچەوانەی ئەو میتۆدانەیە كە میتۆدی دەرونشیكاری و كۆمەڵایەتی و مێژووییە كە گرنگی بە ژیاننامەی نوسەر و ژینگە و هەلومەرجی كۆمەڵایەتی دەدەن، میتۆدی بونیادگەری تەنها گرنگی بە دەق دەدات و لەڕێگەی دەلالەتە زمانییەكانەوە بەشوێن مانادا دەگەڕێ. لەورِووە هەوڵمانداوە بەپێی بنەماكانی بونیادگەری ئەو تێكستەی (گۆرانی) لەتیف هەڵمەت بخوێنینەوە، هەروەك دیارە دوالیزم یەكێكە لە بنەماكانی كاركردنی بونیادگەرەكان، لە كۆتاییدا گەیشتوینەتە ئەو ئەنجامەی كە ئەم دەقەی لەتیف هەڵمەت لەڕووی پێكهاتەی گشتییەوە لەسەر بنەمای دوالیزمی (زانین و نەزانین) دامەزراوە. ئامانج لەو ئەم توێژینەوەیە سەرەڕای بەرچاورِوونی زیاتر دەربارەی چۆنییەتی كاركردنی ڕێبازی بونیادگەری، پراكتیكزە كردنییەتی بەسەر دەق شیعریدا لەپێناو زیاتر ڕوونكردنەوەی دەستەڵاتی ئەو ڕێبازە بەسەر لە خوێندنەوەی تێكستی شیعریدا.

وشە کلیلییەکان: میتۆد، میتۆدی بونیادگەری، ڕەخنە، هاوشێوەیی، دژیەكی، لەتیف هەڵمەت.

گۆڤاری زانکۆی هەڵەبجە:گۆڤارێکی زانستی ئەکادیمیە زانکۆی هەڵەبجە دەری دەکات	
DOI Link	http://doi.org/10.32410/huj-10534
ڕێککەوتەکان	ڕێکەوتی وەرگرتن: ٢٠٢٣/٤/٦ | ڕێککەوتی پەسەندکردن: ٢٠٢٣/٥/٢١ | ڕێککەوتی بڵاوکردنەوە: ٢٠٢٤/٦/٣٠
ئیمەیلی توێژەر	rebazm.amin@uor.edu.krd
مافی چاپ و بلاو کردنەوە	©٢٠٢٤ م.ی ڕێباز محمد أمین، م.ی هاوکار قادر رسوڵ، م.ی کوێستان عەلی حمەکریم، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لەژێر ڕەزامەندی CCBY-NC_ND 4.0

Abstract

Structuralism is a conceptual and methodological approach to describing and analyzing literature texts. This approach sees the text as separate entity that should be treated independently. In literature, (the author, the text, the reader) focuses on the text. Ferdinand de Saussure, a Swiss linguist, semiotician, and philosopher propounded the structuralism theory also known as structuralism. This approach focuses on the literary text, the text is the center for the analysis. It ignores the author's life and environment, i.e. in analyzing the structures of literary text, Structuralism is general theory of culture and methodology that implies that elements of human culture must be understood by the way of their relationship to a broader system. This makes it different from approaches like psychoanalysis and historical-biographical approach that focuses on the psychology the biography of the writer, the environment, and the social environment, structuralism only cares about the text and uses textual elements to understand meaning. From the perspective of Structuralism this paper tries to analyze Latif Halmat'e poem (Gorani). Dualism is a concept of structuralism, and this paper concludes that Latif Halmats poem is based on dualism. The aim of this research is to further clarify the way in which the Structuralism method is applied to poetry in order to further clarify the authority of this method over analyzing poetic texts.

Key words: Method, construction method, criticism, similarity, antipathy, latif halmat

الملخص

البنيوية هي نهج مفاهيمي ومنهجي لوصف وتحليل النصوص الأدبية. يرى هذا النهج النص ككيان منفصل يجب التعامل معه بشكل مستقل. ومن ثلاثية الأدب (المؤلف ، النص ، القارئ) يركز على النص. قدم فرديناند دي سوسور، عالم لغوي وسيميائي وفيلسوف سويسري، نظرية البنيوية المعروفة أيضًا بالبنيوية. يركز هذا النهج على النص الأدبي ، والنص هو مركز التحليل. إنه يتجاهل حياة المؤلف وبيئته ، أي في تحليل هيكل النص الأدبي، فإن البنيوية هي نظرية عامة للثقافة والمنهجية التي تشير إلى أن عناصر الثقافة البشرية يجب أن تُفهم من خلال طريقة علاقتها بنظام أوسع. هذا يجعله مختلفًا عن مناهج مثل التحليل النفسي والنهج التاريخي والسيرة الذاتية الذي يركز على علم النفس ، وسيرة الكاتب ، والبيئة ، والبيئة الاجتماعية ، والبنيوية تهتم فقط بالنص وتستخدم العناصر النصية لفهم المعنى. من منظور البنيوية تحاول هذه الورقة تحليل قصيدة (لەتیف هەڵمەت) (گوراني). الثنائية هي مفهوم البنيوية ، وتخلص هذه الورقة إلى أن قصيدة (لەتیف هەڵمەت) مبنية على الثنائية. الهدف من هذا البحث هو زيادة توضيح الطريقة التي يتم بها تطبيق منهج البنيوية على الشعر من أجل زيادة توضيح سلطة هذه الطريقة على تحليل النصوص الشعرية.

الكلمات المفتاحية: منهج، المنهج البنيوى، النقد، التشابه، المعارضة، لطيف هەلمەت.

پێشەکی:

لێکۆڵینەوەکە لە ژێر ناونیشانی (خوێندنەوەی شیعری(گۆرانی)ی (لەتیف هەڵمەت) بەپێی میتۆدی بونیادگەری) لێکۆڵینەوەیەکە هەوڵی تێگەیشتن و خوێندنەوەی تێکستی(گۆرانی)ی لەتیف هەڵمەت دەدات بەپێی بنەماکانی ڕەخنەی بونیادگەری.

میتۆدی بونیادگەری یەکێکە لە ڕێبازەکانی شیکردنەوەی دەق، دەق وەك قەوارەیەکی زمانیی داخراو دەبینێ و دایدەبڕێ لە جیهانی دەرەوە، دژی ئەو خوێندنەوانەیە، کە لە بازنەی دەق دەچنە دەرەوە، واتا لە هەرەمی(نوسەر، دەق، وەرگر)دا گرنگی و بایەخ بە دەق دەدات، بەبێ گوێدانە ژینگە و ئەو فاکتەرە کۆمەڵایەتی و دەروونی و ئایۆلۆژیانەی، کە دونیای نوسەر پێکدەهێنن، ئەوەش وادەکات پرۆسەی ڕەخنە و خوێندنەوەی تێکست بە کۆمەکی یەکە و پێکهاتە زمانییەکان لە دەقەوە دەستپێبکات و لە دەقیشدا کۆتایی پێبێت، هەربۆیە ئەو خوێندنەوانەی پشت بە پێودانگی ئەو میتۆدە دەبەستن زیاتر لەخزمەتی شیکردنەوەی دەقدان نەوەك ژینگە و ژیانی دەقنوس، لەو ڕووەوە ئەو توێژینەوەیە تایبەتە بە خوێندنەوەی تێکستی(گۆرانی) لەتیف هەڵمەت، بەو ئامانجەی لەڕێگەی ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی ئەو دەقەوە ڕەهەندە ئیستاتیکییەکانی بخەینەڕوو.

لە نوسینی ئەم لێکۆڵینەوەیەدا، بەشێوەیەکی سەرەکی و بە پلەی یەکەم ڕێبازی پەسنی (وەسفی) پەیرەوکراوە، ڕەنگە لە هەندێ شوێندا ڕێبازەکانی دیکە کاریان کردبێتە سەر نوسینی ئەم لێکۆڵینەوەیە و بەپێی پێویستی لێکۆڵینەوەکە.

گرفتی ئەم لێکۆڵینەوەیە ئەوەیە، لەڕاستیدا ژمارەیەکی زۆر کەم لە دەق بەم میتۆدە شیکراوەتەوە، ئەوەی هەیە زیاتر قسە کردنە بەشێوەی تیۆری لەسەر میتۆدەکە.

لێکۆڵینەوەکەمان جگە لە پێشەکی و ئەنجام و لیستی سەرچاوەکان، لە دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە، بەشەکانیش بەم شێوەیە پۆلکراون، لە بەشی یەکەمدا بەشێوەیەکی تیۆری باسمان لە زاراوە و چەمکی بونیادگەری کردووە.

لە بەشی دووەمدا بە پێی تیۆری بونیادگەری و بەشێوەیەکی پراکتیکی خوێندنەوە و شیکردنەوەمان بۆ تێکستی(گۆرانی)ی(لەتیف هەڵمەت) کردووە.

زاراوە و چەمکی بونیادگەری:

لەسەرەتادا بەر لەوەی بێینە سەر باسی ناساندنی چەمك و زاراوەی میتۆدی بونیادگەری، پێویستە پێناسەی چەمکی میتۆد بکەین، چونکە لە دنیای زاست و زانیاریدا هیچ لێکۆلێنەوەیەك بەبێ میتۆد و ڕێباز و یاسا بەڕێوەناچێت، هەر لێکۆڵینەویەك(چ زانستی بێت، یان ئەدەبی) بەپێی میتۆد و ئاراستەیەکی دیاریکراو هەنگاو دەنێ تا دەگاتە ئەنجامێکی یەکلاییکەرەوە، هەبوونی میتۆد لەبواری لێکۆڵینەوەدا وادەکات لێکۆڵینەوە بە ئاراستەیەکی بابەتی و زانستی ئەنجام بدرێت و دووربێت لە هەڵەو سەرلێشێوان و بڕیاردانی ڕەها و هەڕەمەکی. کەواتە ((بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین میتۆد هۆکارێکی دیاریکراوە بەمەبەستێکی دیاریکراو دەگات، یان پلانێکی ڕێکخراوە بۆ کردە زیهنی هەستپێکراوەکان بۆ گەیشتن بە دۆزینەوەی ڕاستیەکان، یان میتۆد بریتییە لە ڕێگە یان سیستەمێکی ڕێکخراو و ئامادەکراو، کە بەهۆیەوە دەگەینە ئەنجامێکی دیاریکراو))(خلیل قادر، ٢٠٠٩: ٥).

دەربارەی چەمك و چییەتی میتۆدی بنیاتگەری بەپێویستی دەزانین ئاماژە بەو زاراوانە بکەین، کە بۆ بونیادگەری بەکارهاتوون لەلایەن نوسەران و لێکۆڵەرانی کوردەوە چونکە هەروەکو ئاشکرایە لەناوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا بونیادگەری زاراوەی جۆربەجۆری بۆ بەکارهاتوون لەوانە:((بونیادگەری، بنیاتگەری، بنەماخوازی، پێکهاتەخوازی، نژیارگەری، بناغەگەری، پێکهاتەگەرایی، قەوارەخوازی). لەڕوی زاراوەوە بونیادگەری وشەیەکی لاتینیە لە(stuere)ی لاتینییەوە هاتووە، کە بە واتای بینا، یان دانانی بەردی بناغەی بینایەك دێت))(فضل:١٢٠:١٩٩٨)، لەزمانی

فەرەنسیدا (structure)ی پێدەوترێت، لەزمانی عەرەبیدا(البنيويه) بۆ بەکارهاتووە، لە زمانی فارسیدا(ساختارگرایی) بۆ بەکارهێنراوە(سیما داد، ١٣٧٣: ٢٢٣)

دیارە پێناسەکردنی چەمکی بونیادگەریی کارێکی ئاسان نییە، چونکە لە دیدگای جیاوازەوە سەیردەکرێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ تێکەڵبوونی ئەم چەمکە بۆ سێ بابەتی جیاواز، کە خۆیان لە بە زانستبوون و فەلسەفە و میتۆتدا دەبیننەوە، لە هەمانکاتیشدا بونیادگەری لە کایەی کۆمەڵناسی و مرۆڤناسی و زانستی دەروونناسیشدا کاری خۆی کردووە))بونیادگەری میتۆدێکی تازەیە، سیمای ڕوون و ئاشکرای لە هزری نوێدا هەیە. بەوەی کۆمەڵێك دیالۆگی لەگەڵ کۆمەڵێك زانستدا هەیە، وەك زمانەوانی، ئەنسرۆپۆلۆژی، دەرونزانی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کەرستەیەکی تێروانینی و شیکردنەوەیە))(عمر، ٢٠١٥: ٣٥). لەو ڕووەوە فەیلەسوفی فەرەنسی(میشێل فۆکۆ) دەڵێت:((ناتوانرێت بە ئاسانی پێناسەیەك بۆ بونیادگەری دیاریبکرێت، چونکە ئەم زاراوەیە ئاماژەکردنە بۆ کۆمەڵێ شیکردنەوەو ڕێرەو و کتێبی جۆربەرجۆر.)(حسین، ٢٠٠٨: ٢٨). بەگشتی دەتوانین بڵێین(پێکهاتە، یا بنیات لە واتا و چەمکدا چوارچێوەی ڕێکخراو و ئاشکرا یا نائاشکرای بەرهەمی ئەدەبییە، بنیات لەڕاستیدا بریتییە لە سیستەمێك کە تێیدا هەموو پارچەکانی بەرهەمەکە بە کارلێك لەگەڵ یەکدا و لە سایەی پێکەوە لکانیان لەگەڵ یەکتریدا گشتگیرییەکی هاوئاهەنگ و گونجاو دەخولقێنن هاوشێوەی ئۆتۆمبێلێك، کە جوڵەو ئیشکردنەکەی بەرهەمی هەرەوەزی و هاوئاهەنگی پارچەکانیەتی)(نازم و حسین، ٢٠١٨: ٤٠٧).

لەباری مێژوییەوە بونیادگەری بۆ یەکەمجار لەکایەی زانستی زمانەوانیدا سەریهەڵداوە، بە پشتبەستن بە ئەندێشەکانی زانای زمانەوانی سویسری(فردیناند دی سۆسیر))(میتۆدی پێکهاتەیی لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمەوە بە فراوانی بەکار دەهێنرێت، دەکرێ بیرۆکەکانی (فێردینان دی سۆسیر) بە سەرەتای ئەم قوتابخانەیە دابنرێت))(مهاجیر و نبوی، ١٣٨٤: ١٧٣) لەو ڕووەوە ڕەخنەگرانی بواری ئەدەب بە بەهرە وەرگرتن لە ئەندێشەکانی ناوبراو، هەوڵیانداوە دەق ئەدەبی وەکو یەکەیەکی گشتگیر و سەربەخۆ ببینن و بخوێننەوە ((لەدوای هەوڵەکانی سوسێرەوە، دۆزینەوەی پێکهاتەکان بووە سەرەکیترین ئەنگیزەی توێژەران لە زانستە جۆراوجۆرەکاندا، لەوانە ئەدەب، بیردۆزی زمانی سیستەماتیک (وەك سۆسێر باسیدەکات) هانی ڕەخنەگرانی داکە ئەدەب بە سیستمێکی هاوپەیوەندیدار بزانن و بەدوای هەمان ئەو جیاکارییەوە بن کە سوسێر لە نێوان زمان و گوتن دا خستیەڕوو))(پیشگاهی فرد، ١٣٩٢: ٤٤) فردیناند دی سوسێر پەیوەندی نێوان زمان و گوتن ((بە یاری شەترەنج دەچوێنێت، بەو پێیەی هەر ڕەگەزێك لە ڕەگەزەکانی گەمەی شەترەنج(بۆ نمونە سەرباز یان فیل یان قەڵا) بەبێ پەیوەندی لەگەڵ کۆی ڕەگەزەکانی دی، ڕۆڵێکی ئەوتۆی نابێت، بەڵام دەشێت ڕەگەزێکی دیاریکراو(بۆ نمونە وەزیر) لەپەیوەندیدا بەڕەگەزەکانی ترەوە ڕۆڵێکی دیار و کاریگەر و بەرجەستەتر ببینێت))(ئەسوەد، ٢٠١٥: ٨٨)، لەڕاستیدا هەمان نموونە و هاوکێشە بۆ پەیوەندی نێوان یەکە پێکهێنەرەکانی پەیکەرەی دەق ئەدەبیش ڕاستە، هەر ڕەگەزێك لەو پێکهاتەیە خاوەن مەغزا و دەلالەتی خۆیەتی، لاوازبونی ڕەگەزێك لە ڕەگەزەکانی دەق ئەدەبی کار لە ڕەگەزەکانی دیکە دەکات، هەمویان پەیوەندییەکی تۆکمە و بەهێز لەنێوانیاندا هەیە و بە هەمویان بونیادێکی بەهێز و تۆکمە پێکدەهێنن. ئەم ڕەوتە پێیوایە زمان بریتییە لە کۆی پێکهاتەی ڕەگەزە جیاواز وپێکەوە بەستراوەکان، بەجۆرێك ناشێت هیچ ڕەگەزێك بەجیا دیاریبکرێت و پێناسە بکرێت، گشتگیری یەکێکە لە بنەما سەرەکییەکانی بونیادگەری، ئەم چەمکە هەندێکجار بە مانای گرێدانی پەیوەندییەکانی نەسەق(سیستەم) دێت، بەتایبەتی پەیوەندی بەش بە کۆ، یان کەمینە بە زۆرینە.

لەڕوی شێوازی کارکردنەوە میتۆدی بونیادگەری یەکێکە لەو میتۆدە ڕەخنەییانەی، کە بۆ شیکاری دەق ئەدەبی سودی لێ دەبینرێت، ئەم میتۆدە ئەگەرچی لەڕوی لەڕووی مێژووی سەرهەڵدانییەوە، دەکەوێتە دوای میتۆدی فۆرمالیستی، بەڵام ئەم میتۆدە ڕەخنەییە میکانیزمی کارکردنی بەهەمان شێوەی میتۆدی فۆرمالیستی دەق ئەدەبی لە کاریگەری نوسەری دەق دادەبڕێت و نایبەستێتەوە بە ژینگە و لایەنی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مێژوویی سەردەمەکەی، بەڵکو تەنها مامەڵە لەگەڵ کەرەستە و پێکهاتەکانی دەق ئەدەبی دەکات و شیکاری بۆ دەکات، چونکە بونیادگەرەکان وەکو بوونێکی سەربەخۆ تەماشای دەق ئەدەبی دەکەن، لەبەر ئەوەی بونیادگەری زیاتر ((پەیوەستە بە بونیادەوە، زۆر تایبەتتریش پەیوەستە بە تاقیکردنەوەی ئەو یاسا گشتیانەوە، کە بونیاد تێیاندا کار دەکات، بایەخ دەدات بە کەمکردنەوەی

دیاردە تاکەکەسیەکان.))(تێری ئیگڵتن، ٢٠١٦: ٢١٦). لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە بونیادگەری زیاتر کارکردنە لەسەر لایەنی زمانی خودی دەقەکە، واتە کەمکردنەوە و نەهێشتنی کاریگەری نوسەر لەسەر دەقەکە، بەواتایەکی تر لەم میتۆدەدا گرنگی ڕەها بە دەق دەدرێت و بەتەواوی ژیاننامەی نوسەر فەرامۆش دەکرێت و دەق دادەبڕێت لە هەموو کاریگەرییە دەرەکییەکان، بەپێی بۆچوونی (ڕۆمان یاکۆبسن) کە یەکێکە لە ڕابەرانی میتۆدی بونیادگەری جەخت لەوە دەکاتەوە کە ((نابێ بۆ تایبەتمەندیی ئەدەبی و شیعریی، لە دەروونی نوسەردا بگەڕێین))(جاف:٢٠١٠:١٤٨). بەپێچەوانەی ئەو ڕەخنانەی کە ئاراستەی دەکرێ((بونیادگەری مانا ڕەت ناکاتەوە، بەڵکو لەناو دەق خۆیدا و لەڕێگەی پەیوەندییە زمانییەکانەوە مانا دەدۆزێتەوە، ئەوەی کە مەدلول بە دال دەبەخشێ خوێنەرە نەوەك دەقنوس. دەق سیستەمێکی دەلالیە و خوێنەرە جیاوازەکان مەدلولی پێدەبەخشن))(رنە ولك، ١٣٨٣: ١١٤) لەمەوە باس لە سەربەخۆی دەق دەکرێ، تەناتەت (ڕۆلان بارت) چەمکی (مەرگی نوسەر)ی هێنایەکایەوە، بەواتایەکی تر دەسەلاتی خاوەن دەقی لاواز کرد، مراندنی نوسەر بەخشینی ژیانە بە دەق، تەنانەت (T.S.Eliot)یش پێیوابووە کە هیچ شتێك لە دەرەوەی دەق نییە(حەمە مەنتك، ٢٠١٨: ١٠٤). چونکە بونیادگەرەکان باوەڕییان وایە، کە((خوێنەر نوسەری ڕاستقینەی دەقە، هەرچەندە خوێنەر خاوەن باگراوندی ڕۆشنبیری بەرفراوان بێت، خاوەن خوێندنەوەی باش دەبێت))(عومەر، ٢٠١٥، ٤٢)، هەربۆیە لەروانگەی زۆرێك لە رۆشنبیرانەوە بونیادگەری جۆرێکە لە نوێگەری و دابرانە لە کۆن. لەلایەنی ڕەخنەییدا بونیادگەری هەنگاوی گەورەی ناوە، بەوەی پەیوەندی بونیادگەراکان و ئەدەب بوونە هەوێنی ڕێچکەی نوێگەرییەکان، چونکە بونیادگەری چەمکی راستەوخۆی لە زمانەوە وەرگرت، زمان لە ئەرکی گەیاندنەوە بەرەو ئەرکی هونەری رۆیشت و شێوازگەری هاتە کایەوە، چونکە بونیادگەری ((گرنگی بە هیچ شتێك نادات، جگە لەدامەزراندنی دەق نەبێت و مەحاڵە بە بێ گەرانەوە بۆ زمان، لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت.))(حسەین لەتیف، ٢٠١٣: ١٥)

لێرەدا ئاماژە بەو بنەمایانە دەکەین کە میتۆدی ڕەخنەی بونیادگەری وەکو پێوەرێك بەکاریهێناون بۆ لێکۆڵینەوە لەدەق ئەدەبی، هەروەکو گوتمان یەکەم بنەما کە بونیادگەرەکان بەکاریانهێناوە، دورکەوتنەوە بوو لەرەهەندی مێژووی دەق((بونیادگەرەکان هەوڵی لەکارخستنی لایەنی مێژوویان دا، بە ئامانجی توێژینەوە لە خودی دەق، بەوەی هەموو دەقێکی ئەدەبی بونیادێکی سەربەخۆ و سیستەمێکی زمانیی خۆی هەیە))(باعیسی، ٢٠٠٤، ٤١).

لەلایەکی دیکەوە هەموو شاکارێکی ئەدەبی و دەقێکی باڵا خاوەن بونیادێکی قووڵ و شاراوەیە، میتۆدی بونیادگەری هەوڵی دۆزینەوە و شیکردنەوەی ئەو بونیادە قووڵە دەدات، لەڕێگای نیشاندان و دەرخستنی بنەما دوالیزمییەکانی وەك((لێکچوون(التشابە)، هاوسەنگی(التوازی)، دژیەکی(التضاد)، هاوسێتی(التجاوز)، هاوبەرانبەری(التقابل)، پێچەوانەیی(التعارض) دەدات)).(حسەین:٢٠٠٨: ١٠٧).چونکە ((بونیادگەری وا دەروانێتە جیهان کە کۆمەڵێك دوالیزمی تێکچرژاوو هاوبەرامبەر بێت.))(حسەین، ٢٠٠٨: ١١٢). هەروەکو گوتمان لە بونیادگەریدا ((هەموو رەگەزەکانی دەق پەیوەندی دوو لایەنەیان لەگەل یەکتری هەیە.))(هانز بێرتێنز، ٢٠١٥: ١٠٠).

٢- خوێندنەوەی شیعری(گۆرانی) لەتیف هەڵمەت لەبەر ڕۆشنایی میتۆدی ڕەخنەی بونیادگەریدا.

بێگومان خوێندنەوەی دەق بەپێی میتۆدی بونیاگەری هەروا کارێکی ئاسان و سەرپێی نییە، بەڵکو پێویستی بە وردی و قوڵی زۆر هەیە، تاوەکو ئەو بونیادە شیبکەیەوە کە دەقەکەی لێ پێکهاتووە.

لەم تەوەرەدا هەوڵدەدەین دەقی شیعری(گۆرانی)ی لەتیف هەڵمەت بەپێی میتۆدی بونیادگەری بخوێنینەوە. سەرەتا دەقی شیعرەکە دەخەینە بەرچاو:

گۆرانی

من گۆرانیم نەدەزانی ١

هەژارەکان فێریان کردم ٢

تووڕەبوونم نەدەزانی ٣

زۆردارەکان فێریان کردم ٤

خۆشەویستیم نەدەزانی ٥

ڕووبارەکان فێریان کردم ٦

من شیعرم هەر نەدەزانی ٧

دڵدارەکان فێریان کردم ٨

دەست و پەنجەی قڵیشاو و پێ خاووسی ٩

جوتیارەکان فێریان کردم ١٠

ئەگەر مردن هەر نەشبووایە ١١

لەپێناوی هەژاراندا من دەمردم(هەڵمەت،١٩٧٧، ٩٠) ١٢

سێ دێڕی سەرەتای شیعرەکە لەسەر شێوەی هاوشێوەیی (التشاكل)ی دروست بووە یان پێکهاتووە، هاوشێوەیش بریتییە لە (دووبارەبوونەوەی یەکەیەك لەسەر ئاستی ڕستە و پێکهاتەی گشتی)(حسین، ٢٠٠٨، ١٧٤). لەم تێکستەدا ئەگەر سەرنج بدەین، دەبینین لە نیوە دێڕەکانی(١، ٣، ٥، ٧) کرداری(نەدەزانی) دووبارە بۆتەوە، کە شێوەیەکی نەرێنی(نێگەتیف)ی هەیە و لە نیوە دێڕەکانی(٢، ٤، ٦، ٨، ١٠) کرداری(فێریان کردم) دووبارە بۆتەوە، کە شێوەیەکی ئەرێنی(پۆزەتیف)ی هەیە

ڕستەی یەکەمی بە جێناوی یەکەمی سەربەخۆی تاك، کە (من)ە دەست پێدەکات بەدوای ئەویش (ناو) دێت، لەکۆتایی نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی یەکەم بەکرداری (نەدەزانی) کۆتایی دێت. لە نیوە دێڕی دووەمیدا بە(ناو) دەستپێدەکاتەوە و بەکرداری (فێریان کردم) کۆتایی دێت، بەم شێوەیە.

جێناوی سەربەخۆ+ ناو+ کردار

من+ گۆرانیم+ نەدەزانی

ناو+ کردار

هەژارەکان+ فێریان کردم

لە نیوەدێری یەکەمی دێڕی دووەمدا بە (ئاوەڵناو) دەست پێدەکات بەدوایشیدا کردار دێت، پاشان لەنیوە دێری دووەمدا بەناو دەست پێدەکات بەکرداری دووبارەبووەوەی (فێریان کردم) کۆتایی پێدێنێت.

ئاوەڵناو+ کردار

تورەبوونم+ نەدەزانی

ناو+ کردار

زۆردارەکان+ فێریان کردم

لەنێوە دێری یەکەمی دێڕی سێیەمدا بە(ناو) دەستپێدەکاتەوە و بە کرداری (نەدەزانی) کۆتایی دێت، نیوە دێڕی دووەمی دێڕی سێیەم بەهەمان شێوە بە(ناو) دەستپێدەکاتەوە و بە کرداری (فێریان کردم) کۆتایی دێت.

پاشان لە نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی چوارەمدا بەهەمان شێوەی دێڕی یەکەم بەجێناوی سەربەخۆی (من) دەستپێدەکات، دواتر (ناو) دێت و ئینجا (ئاوەڵکردار) دێت کۆتاییەکەشی (کردار)ە. پاشان لە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی چوارەمدا بە (ناو) دەست پێدەکاتەوە و بەکرداریش

کۆتای دێت

جێناوی سەربەخۆ+ ناو+ ئاوەڵکردار+ کردار

من+ شیعرم+ هەر+ نەدەزانی

ناو+ کردار

دڵدارەکان+ فێریان کردم

پێکهاتەی دێڕی پێنجەم بەم شێوەیە:

ناو+ ئاوەڵناو+ ئاوەڵناو

دەست و پەنجە+ قڵیشاو+ پێ خاوس

ناو+ کردار

جوتیارەکان+ فێریان کردم

ئامرازی مەرجی+ ناوی ڕووداو+ ئاوەڵکردار+ کردار

ئەگەر مردن هەر نەشبووایە

ئامراز+ناو+ناو+ جێناوی سەربەخۆ+ کردار

لە+ پێناوی+ هەژاراندا+ من+ دەمردم

ئێمە ئەگەر سەیری ئەم دابەشکردنانە بکەین، دەبینین لەنیوە دێڕەکانی(٢، ٤، ٦، ٨، ١٠)، جگە لە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی شەشەم، هەموویان (ناو و کردار)ن، واتە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی یەکەم و دووەم و سێیەم و چوارەم و پێنجەم لە(ناو و کردار) پێکهاتوون، ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی ڕیتم و ئاوازی دێڕەکان لەسەر بنەمای هاوشێوەیی (التشاكل) بێت، تا دەگاتە نیوە دێڕی دووەمی دێڕی کۆتایی کە ڕیتمی دێڕەکەی دەگۆڕێت.

ئەگەر سەیری ئەم دابەشکردنانە بکەین، دەبینین لە (جێناوی سەربەخۆ+ناو+ئاوەڵناو+ئامرار+ کردار+ ئاوەڵکردار) پێکهاتوون.

لە ڕووی پێکهاتەی ڕستەییەوە، لە ڕاستیدا پێکهاتەی هەموو دێڕەکان جیاوازن لەیەکتری واتە وەکویەکتری نین، بەڵام دێڕی پێنجەم بەتەواوی جیاوازە لە دێڕەکانی تری ئەویش بەهۆی ئەوەی نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی پێنجەم (دەست و پەنجەی قڵیشاو و پێ خاوسی) ئەم نیوە دێڕە جیاوازە لە نیوە دێڕەکانی تر بەهۆی ئەوەی کرداری تێدا نییە. لەسەر ئاستی ڕستە، ڕستەیەکی ناتەواوە، چونکە تەنها لە (ناو و ئاوەڵناو) پێکهاتووە، واتە کردارێکی تێدانییە تاوەکو واتاکەی تەواو بکات، بۆیە دەڵێین ڕستەیەکی ناتەواوە. بێگومان ئەم دەربڕاوە (دەست و پەنجەی قڵیشاو و پێ خاوسی) لە قسەکردنی ڕۆژانە و ئاساییدا هەروەها لەنوسیندا گونجاو و ڕێپێدراو نییە، چونکە ئەگەر لەلای کەسێك ئەم قسەیە بکەیت و بڵێیت (دەست و پەنجەی قڵیشاو وپێ خاوسی) ئەوا ئەوکەسەی کە قسەی بۆ دەکەین هیچ لە دەربڕاوەکە تێناگات، بۆیە پێویستی بە کردارێك هەیە بۆ تەواوکردنی واتاکەی وگەیاندنی مەبەست بە بەرامبەرەکەی ئەمە لە لایەکەوە، لە لایەکی ترەوە نابێت ئەوەمان لە یادبچێت، کە هێشتنەوەی ئەم ڕستەیە بە ناتەواوی لە زمانی شیعردا ئاساییە و ڕێ پێدراوە، هەروەکو ئاشکرایە زمانی شیعر تێکشکێنەری هەموو پرەنسیپ و یاسا و ڕێسا زمانەوانییەکانە، چونکە ئەم لادانە زمانییە زۆرجار بەرگێکی جوان دەکات بەبەر شیعرەکەدا و چێژ بە خوێنەر دەگەیەنێت و زیان ناگەیەنێت بە شیعرەکە، واتە نابێتە نەنگی و لاسەنگی لە شیعرەکەدا، بەڵکو دەبێتە جۆرێك لە جوانکاری و ڕازانەوە و شیعرییەت بە شیعرەکە دەبەخشێت.

هەروەکو پێشتر ئاماژەمان پێکرد، ئەگەر بە کەسێك بڵێی (دەست و پەنجەی قڵشاو و پێ خاوسی)، ئەوا لەوکاتەدا ئەوکەسە پرسیارێکمان لێدەکات و دەڵێت: (دەست و پەنجەی قڵیشاو و پێ خاوسی) چی؟ چونکە بەتەواوی مەبەست و واتاکەی پێناگات، دیارە وەکو وتمان (لە شیعردا ئەم تەواوکردنی ڕستانە بە کۆششێکی تایبەتی بۆ فرەکردنی شیعریەت دەژمێردرێ، واتە شیعریەتێکی فراوان لە پاڵ ئەم بەجێهێڵانەی

ڕستە و تەواو نەکردنیدا هەیە)(حسین، ٢٠٠٨، ١٧٧).

کەواتە ئەم تەواو نەکردنی ڕستەیە ئامانج و مەبەستی پەنهان و شاراوەی خۆی هەیە، ئەویش ئەوەیە کە بە شیعریەت ئەژمار دەکرێت و جۆرێکە لە ئیستاتیکییەت. هەروەها ئەم تەواو نەکردن و بێ واتاییەی ڕستەکە بە کارێك شکاوەتەوە، کە زیاتر خزمەت بە تێکستەکە دەکات، واتە تەواونەکردنی ڕستەکە جۆرێك لەجوانی و چێژی بەخشیوەتە تێکستەکە و ئەمەش وایکردووە سەرنجراکێشتر دەربکەوێت. بە واتایەکی تر هەموو دێڕەکانی ڕستەکانی تر تەواون، جگە لە نیوە دێڕی یەکەمی دێڕی پێنجەم کە ڕستەیەکی ناتەواوە، واتە پێنج ڕستەی تەواو بەرانبەر بە یەك ڕستەی ناتەواو.

لە دێڕی کۆتایدا لەڕووی واتا و بونیادەوە دەتوانرێت بوترێت جیاوازە لە دێڕەکانی تر، شاعیر دەیەوێت بڵێت بەهۆی ئەوەی چینە هەژارەکانی کۆمەڵگا لە هەموو شتێکی جوان و خۆش بێبەشن و لەهەموو ڕوویەکەوە پەراوێز خراون و هاوکات بە چاوی سوکیشەوە سەیر دەکرێن، بەڵام من لە ئەوانەوە جوانی و ناسکی فێربووم، شاعیر دەیەوێت پێمان بڵێت ئەگەر مردنی مرۆڤ هەر لە بنیاتەوە(لەئەزەل)هوە نەبوایە، ئەوا بێگومان من لەپێناوی هەژارەکاندا خۆم بەخت دەکرد و دەمردم، دەتوانرێت بوترێت دەکرێت ئەمە وەکو هاوخەمی و دڵنەواییەك سەیربکرێت بەرامبەر بەم چینەی کۆمەڵگا کە هەژارەکان و جوتیارەکان و دڵدارەکانن و بەهەموو شێوەیەك چەوسێنراونەتەوە.

(هەژارەکان، دڵدارەکان، جوتیارەکان) ئەمانە چینە هەژارەکانی کۆمەڵگان، دیارە ئەم سێ تاقمە بوون بە هۆی ئەوەی شاعیر (گۆرانی و شیعر و هەوڵدان) فێرببێت.

واتە(گۆرانی و شیعر)جوانی و هەست ناسکی و بەخشندەیی و لێبوردەیی و گەشبینی و...هتد لێ بەرهەم دێت، کە بەهۆی (هەژاەکان و دڵدارەکان)هوە شاعیر پێی ئاشنا بووە، هەروەها (هەوڵدان و ماندونەبون) یشی کردووە بە قەڵغانێك و چەکێك و بە دەستمایەك بۆئەوەی پێویستی بەدەستی کەسی نامەرد و زاڵم نەبێت، بۆیە شاعیر لەکۆتا دێڕیدا، دەڵێت مادام من ئەو هەمووە شتە جوان و سودبەخشانە فێربووم لەو سێ تاقمەوە، بۆیە منیش ئامادەم و بێ سڵەمینەوە لە پێناویاندا بمرم.

بەشێوەیەکی گشتی دەتوانین بڵێین، دەقەکان لەسەر باری ئاسۆیی(هاونشینی) زیاتر بۆ تەواوکردنی واتای خۆیانن، بەڵام لەسەر ئاستی ستونی(جێنشینی)، واتە (شاقووڵ) بۆ ئەوەن بگەن بە (گیانبەختکردن). هەروەکو ئاشکرایە هاونشینی و جێنشینی یەکێکە لە بنەما گرنگەکانی ڕەخنەی بونیادگەری، کە نوێنەرایەتی بەرهەمهێنانی واتا دەکەن)(حسێن، ٢٠٢١، ٣٩٥)، ئەم ڕستانەی سەرەوە کە وێنەیان لێپێکدێت هەریەکەیان بە ئاسۆیی دەڕۆن و لەسەر شێوەی هاوشێوەیی پێوەندی لەگەڵ یەکتردا دەبەستن، هەروەها لەسەر ئاستی ستونیدا (شاقووڵ) ی دێڕەکان نزیکن لە یەکترییەوە (لە مەودایەکی دووردا بۆگەیشتن بە ستراتیژییەتی دەق) (حسین، ٢٠٠٨، ١٧٨).، دەتوانین بەم شێوەیە بە هێڵکاری گوزارشتی لێ بکەین

نەدەزانی ↓

فێریان کردم↑

دەمردم ↓

دەتوانین بڵێین هاوشێوەیی لە ئاستی دێڕەکاندایە نەك وشەکان، هاوشێوەیی لە ئاستی دێرەکاندا بریتییە لە هاوشێوەیی شێوازی پێکهاتەی ڕستەکان، لە نیوە دێڕەکانی(١، ٣، ٥، ٧) لە شێوەی ڕستەی (هەواڵی)دایە، شاعیر دەیەوێت ئەم هەواڵە بە کەسانی دەوروبەری بگەیەنێت و بڵێت من پێشتر هیچم نەزانیوە، بەڵام نیوە دێڕەکانی(٢، ٤، ٦، ٨) شێوازی ڕوونکردنەوەی ڕستە هەواڵییەکەی هەیە و شاعیر دەیەوێت ئەوەمان پێ بڵێت کە(هەژارەکان، دڵدارەکان، جوتیارەکان) فێریان کردوومە.

ئێمە ئەگەر سەیری تێکستەکە بکەین، هەست بەجۆرە هاوسەنگییەك دەکەین لە نێوان هەردوو کرداری(نەزانین، فێرکردن)دا، کە بەرانبەر

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

بەیەکتر وەستاون ئەویش بنیادی (نەزانین و زانین)ە، کە لە ئەنجامدا بنیادی (زانین) زاڵ دەبێت بەسەر (نەزانین)دا.

واتە دوالیزمی دژیەکی لە تێکستەکەدا دەبینرێت، کە لە دێڕی یەکەمەوە دەست پێدەکات و لە دێڕی چوارەم کۆتایی دێت، واتە دوالیزمە دژەکان لەسەر ئاستی کرداریدایە، دژیەکیش بریتییە لە((بوونی دوو وشەی واتا دژ و پێچەوانەی یەك، جا ئەم وشانە لەفەرهەنگدا سەربەخۆییان هەبێت، یانیش دووەمیان نەرێی یەکەم بێت))(مستەفا/ ئەحمەد، ٢٠١٦، ٧).

لەخوێندنەوەی ئەم تێکستەدا دەبینین (زانین و هەوڵدان و فێرکردنی) زاڵکردووە بەسەر (نەزانین)دا، یان هەوڵدانی زاڵکردووە بەسەر دەستەوەستانیدا هەروەك لە کردارەکانی(نەدەزانی و فێریان کردم)دا دیارە و بەئاشکرا هەست بەم بەریەککەوتنە دەکەیت و دوالیزمی تێکستەکە پێکدەهێنن، هەروەکو پێشتریش ئاماژەمان پێکرد کارکردن لەسەر بنەما دوالیزمییەکان یەکێکە لە بنەما گرنگەکانی کارپێکردنی بونیادگەرەکان.

ئێمە ئەگەر لەڕووی واتاییەوە سەرنج بدەین، دەبینین شاعیر لەدێڕی یەکەمدا لەگەڵ گۆڕانی وشەی هەژارەکانی هێناوە، واتە بەرهەمی کەسە هەژارەکان گۆڕانی و شتی ئارام بەخشە ئەمەش دەلالەتە لەوەی کە هەژارەکان کەسانی دڵ ناسك و مرۆڤدۆستن، واتە کەسانێکن کە هەمیشە دەستی هاوکارییان درێژە بۆ کۆمەکی کردنی دەوروبەرییان و بێ بەرامبەر یارمەتی خەڵك دەدەن، واتە زیانییان نییە بۆ کۆمەڵگە، هەروەها شاعیر لە زۆردارەکانەوە فێری توڕبوون بووە، واتە کەسە زۆردارەکان ئەوەندە زوڵمیان کردووە لە خەڵك بەوهۆیەوە شاعیر بەناچاری فێری توڕەبوون و کینە و ڕق بووە، ئەم بەرابەرییە دوالیزمی دژیەکە، واتە لە هەژارەکانەوە فێری سۆز و بەخشین بووە، بەڵام لە زۆردارەکانەوە فێری توڕە بوون و ڕق و قین بووە. هەروەها شاعیر باسی ئەوە دەکات کە شیعر لە دڵدارەکان فێربووە، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، دڵداران و عاشقەکان زۆر گرنگی بە هەست و سۆز دەدەن و نایانەوێت هیچ کەس دڵی لێیا برەنجێت، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوپەڕی خۆشەویستی دەردەبڕن بۆ مەعشوقەکەیان، بۆیە شاعیر لەوانەوە فێری نیشاندانی سۆز و خۆشەویستی بووە، هەروەها لە جوتیارەکانەوە فێری ڕەنجدان و خۆ ماندوکردن بووە بۆ ئەوەی چاوی لە دەستی کەسەوە نەبێت. لەکۆتایدا دەبینین شاعیر وەکو وەفا و ئەمەکێك بەرامبەر بە هەژارەکان کە فێری بەخشین و خۆشەویستیان کردووە، بۆیە خۆی بە قەرزاری ئەو چینە دەزانێت و دەڵێت بێ سڵەمینەوە و ترس من ئامادەم لەپێناوی ئەو چینەدا گیانی خۆم بەخت بکەم.

هەروەها دوالیزمی دژیەك لەم وشانەدا هەیە (هەژارەکان × زۆردارەکان)،

(توڕەبوون و ڕق × خۆشەویستی) ئەمانە هاودژی یەکترن.

لێرەدا بکەر کە(من)ە لەدێڕی یەکەمدا بێهێز و لاواز دێتە بەرچاو، کە گرفتارە بە دەردێکەوە ئەویش نەزانینە، بەڵام دواتر شایەتیەك دەدات و جۆش و خرۆشێك دەیگرێت و دەڵێت لەو دەردە ڕزگارم بووە و فێریان کردوم. لێرەدا شاعیر باری نەزانی خۆی نیشانداوە و دواتر ئاماژە بەوە دەکات کە ئەو نەزانییە تاسەر نەبووە و چینی هەژارەکانی کۆمەڵگا فێریان کردووە و لەو نەزانییە ڕزگارییان کردووە.

ئەگەر لە ڕووی سینتاکسیەوە لەم تێکستە بڕوانین، کە جگە لە نیوە دێڕی(٩)یەم، ئەوا هەموو دێڕەکانی تر لەڕووی سینتاکسیەوە تەواون و کردارییان لەگەڵە، بەڵام نیوە دێڕی(٩)یەم دەبینین لە شێوەی گرێ (فرێز)دایە و واتای تەواو نادات بەدەستەوە.

هەروەکو ئاشکرایە پێکهاتەی ڕێزمانی کرداری تێپەڕ پێویستە لە (بکەر و بەرکار و کردار) پێکبێت، بۆ نمونە

ئازاد نانەکەی خوارد.

کرداری تێنەپەڕیش پێکهاتەی ڕێزمانی بەم شێوەیەیە (بکەر و کردار)، بۆ نمونە

ئازاد هات.

ئەمانە پێکهاتەی ڕیزمانی زمانی کوردین، بۆ نمونە لە دێڕی پێنجەمدا دەتوانین بەم شێوەیە ڕێکخستنی بۆ بکەین لە ڕووی سینتاکسیەوە

دەست و پەنجەی قڵیشاو و پێ خاوسی جوتیارەکان فێرە هەوڵدان و زانینیان کردم.

ئەم ڕێکخستنە زیاتر ئاستی ڕێزمانی و قسەکردنە، کەواتە دەقە ڕێزمانیەکە بووە بە هەوێنی دەقە شیعرییەکە، هەر لەبەر ئەوەیە

بونیادگەرەکان زۆر گرنگی بە زمان دەدەن لە شیکردنەوەی دەقدا.

بەگشتی ئەم دەقە لە دوو بونیادی سەرەکی پێکدێت، کە ئەوانیش: یەکەم شاعیر لەبونیادی یەکەمدا باس لە نەزانی خۆی دەکات و ئاگادارمان دەکاتەوە، کە کۆمەڵگا بەرهەمهێنەری ئەوەیە کە تاك چۆن ببێت و هەڵگری چ جۆرە خورەوشتێك بێت، بەواتایەکی تر ئەوە کۆمەڵگایە ئاراستەمان دەکات کە بۆ نموونە ئینتیمامان چۆن بێت بۆ خاك و نەتەوە، هەروەها ڕاددەی دڵسۆزیمان بۆ کارەکانمان دەردەخات، بۆ نموونە هەژارەکان و دڵدارەکان و جوتیارەکان فێری گۆرانی و دەربڕینی هەست و سۆزی ناسك و هەوڵدانیان کردووە، هەروەها ڕەفتاری خراپی زۆردارەکانیش فێری تورەبوون و بەگژداچوونەوەی زوڵم و زۆرداریان کردووە.

بونیادی دووەم شاعیر وەکو وەفا و ڕێزێك و دانەوەی چاکەی ئەو چینەی کۆمەڵگا کە(هەژارەکان)ن و گۆرانیان فێری شاعیر کردووە، شاعیر دێت و دەڵێت من ئامادەم گیانی خۆم لەپێناویاندا ببەخشم، ئەمە ئەوپەڕی دڵسۆزی شاعیرە بەرامبەر بەوانەی کە چاکەیان لەگەڵ کردووە، بۆیە شاعیر ئامادەیە گرنگترین شتی ژیانی خۆی کە(ڕۆح)یەتی بیبەخشێت، وەکو وەفا و نیشاندانی ڕێزێك لەبەرامبەر ئەو چاکەیەی بەرامبەری کراوە، لەلایەکی ترەوە دەیەوێت پێمان بڵێت کە شاعیران چەندە بە ئەمەك و بە وەفان کاتێك چاکەیەکیان لەگەڵ دەکرێت ئەوان ئامادەن بە گیان و ڕۆح وەڵامی ئەو چاکەیان بدەنەوە، ئەو تێکستە لەو دوو بونیادە سەرەکییە پێکهاتووە کە ئاماژەمان پێکردووە.

بەشێوەیەکی گشتی لەنیوە دێڕەکانی یەکەمدا(بکەر) باس لە نەزانی و ناشارەزایی و کەم ئەزموونی خۆی دەکات، بەڵام لە نیوە دێڕەکانی دووەمدا زانین زاڵ دەبێت بەسەر (بکەر)دا و لە نەزانین ڕزگاری بووە و بارەکەی گۆڕاوە لە نەزانینەوە بۆ زانین، هەروەك ئاشکرایە(بکەر) لەدێڕی کۆتایدا شاعیر دەیەوێت وەفا و ئەمەکداری بنوێنێ بەرامبەر بەو سێ چینەی کۆمەڵگا، لەگەڵ ئەوەی کە(بکەر) ناتوانێت بەشێوەی ماددی پاداشتیان بداتەوە، بۆیە وەکو وەفا و پێزانینێك دێت لە بەرامبەر ئەو چاکەیەی کە لەگەڵیان کردووە و لەنەزانی و تاریکی ڕزگارییان کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا فێری خۆشەویستی و بەخشندەییان کردووە، بۆیە دەڵێت بەبێ دوو دڵی ئامادەم گیانم بەخت بکەم لەپێناو ئەو چینەی کۆمەڵگادا.

ئەنجام

دەتوانین ئەنجامەکان لەم چەند خاڵەی خوارەوەدا پوخت بکەینەوە.

١ دەقێك لە کرۆکیدا خاوەنی پێکهاتە و بونیادێکە، کاری ڕەخنەگری بونیادگەر دۆزینەوە و ئاشکراکردنیەتی بە پشتبەستن بە ڕەگەز و یەکە زمانییەکان.

٢- ڕێبازی بونیادگەری ڕێبازێکە بۆ شیکردنەوەی دەق و دابڕینی دەقە لە هەموو هۆکارە کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری و...هتد، وەك ئەوەی کە ئێمە لەشیکردنەوەی ئەو تێکستەدا، تەنها لە خودی تێکستەکەدا بەدوای پێکهاتە و واتاکانیدا گەڕاوین.

٣-جەوهەری ڕەخنەی بونیادگەریی شیکردنەوەیە، نەوەك حوکمدان بەسەر دەقدا، وەك ئەوەی کە تەنها شیکردنەوەمان بۆ ئەو تێکستەی لەتیف هەڵمەت کردووە.

٤- دوالیزم یەکێکە لە بنەماکانی کارکردنی بونیادگەرەکان، ئەم دەقەی لەتیف هەڵمەت لەسەر بنەمای دوالیزمی (زانین و نەزانین) دامەزراوە.

٥- لە ناوەڕۆکی ئەو شیعرەدا، شاعیر دەیەوێت پێمان بڵێت کە پێویستە ڕێز لەو سێ چینەی کۆمەڵگا (هەژارەکان، دڵدارەکان، جوتیارەکان) بگرین، لەبەرامبەردا دژی زۆردارەکان بوەستینەوە.

(HUJ) P-ISSN: 2412-9607, e-ISSN: 2617-3360

سەرچاوەکان

کتێب:

پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر(٢٠١٠)، تیۆری ئەدەبی و شێوازناسی، و/ ئەنوەر قادر محمد، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، سلێمانی،.

تێری ئیگڵتن(٢٠١٦)، تیۆری ئەدەبی, و. عەتا قەرەداغی, چاپخانەی تاران.

دیوانی لەتیف هەڵمەت، پری ئەو کچە ڕەشماڵی گەرمیان و کوێستانمە(١٩٧٧)، چاپخانەی تاران، چاپی یەکەم، ٢٠١٤.

حسین، علی تاهیر(٢٠٠٨)، رەخنەی بونیادگەریی لە تیۆرەوە بۆ پراکتیزەکردن، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی یەکەم، سلێمانی.

مەنتك، حەمە(٢٠١٨)، میتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبی، نوسینگەی تەفسیر بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە، هەولێر.

ئەسوەد، نەوزاد ئەحمد(٢٠١٥) ، فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤایەتییەکان، چاپی یەکەم ، چاپخانەی تاران.

حسێن، هیمداد(٢٠١٠) ، دەروازەیەك بۆ ڕەخنەی ئەدەبی نوێی کوردی، چاپخانەی باز، چاپی دووەم، هەولێر.

بێرتێنز، هانز(٢٠١٥)، بنەماکانی تیۆری ئەدەبی،و: عبدالخالق یعقوبی، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی.

گۆڤار:

عومەر، نەوزاد ئەنوەر(٢٠١٥)، میتۆدی بونیادگەری و تێروانینێکی پراگماتیکی(مۆبایلە سیعر) بەنمونە، ژمارە ٣٧ تشرینی یەکەم، گۆڤاری زانکۆی کۆیە.

مستەفا، ئەحمەد، و صافیە احمد(٢٠١٦)، شیکردنەوەی دژیەك لە شیعرەکانی(نالی)دا، ژمارە ٣٨ تشرینی یەکەم، گۆڤاری زانکۆی کۆیە.

حسێن، ناهید(٢٠٢١)، نیشتمانی زەوتکراو لە شیعری (کۆتری خاسە و ڕەحیماوا)ی (کەژاڵ ئەحمەد) دا توێژینەوەیەکی بونیادگەرانەیە،ژمارە(٤)، لاپەڕە(٣٨٣-٤٠١)گۆڤاری زانکۆی تکریت.

کتێب بە زمانی عەرەبی:

١-باعیسی، عبدالقادر علی(٢٠٠٤)، فی مناهج القراءة النقدیة الحدیثة، مرکز عبادی للدراسات والنشر، صنعاء.

٢- فضل، صلاح(١٩٩٨)، نظریه البنائیه فی النقد الادبی، دار الشروق، القاهرة.

کتێب بە فارسی:

- ریما مکاریک(١٣٨٤)، دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر، ویراستار و ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، انتشارات آگه، تهران.

- پیشگاهی فرد و قره بیگی، زهرا، مصیب(١٣٩٢)، جغرافیای پساساختارگرا. نشر زیتون سبز. تهران.

- سیما داد(١٣٧٣). فرهنگ اصطلاحات ادبی. انتشارات مروارید. تهران.

- رنه ولک – اوستن وارن(١٣٨٢). نظریه ادبیات. ترجمه ضیاء موحد- پرویز مهاجر. چاپ سوم. انتشارات نیلوفر.. تهران.